

KLEUR GEVEN AAN GOED ONDERWIJS

Werken aan een sterke professionele identiteit

Colleen Clinton

Rob Bartels

Wytzke van der Leij

Pieter Snel

Alwin Truin

Boom

Inhoud

Voorwoord	8
Inleiding	10
Basishoofdstuk	12
1 De leraar die kleur geeft	13
<i>Over professionele identiteit en waarom die ertoe doet</i>	
1.1 Ik wil er onvoorwaardelijk kunnen zijn	13
1.2 De professionele identiteit van de leraar	15
1.3 Je 'eigen ik' als leraar	20
1.4 Hoe geef je als leraar kleur aan goed onderwijs?	25
Deel I	38
Leren van jezelf en je ervaringen	39
2 Wie ben ik?	41
<i>Waarom wil ik juf of meester worden? Wat betekent dit voor mij?</i>	
2.1 Een voorstelrondje	42
2.2 Je zelfbeeld	43
2.3 Drijfveren en ontdekken wat bij je past: waarden	50
2.4 Tussen droom en werkelijkheid	53
2.5 Wie ben jij als leraar: het professionele zelfverstaan	56
3 Meer dan ik	59
<i>Over betekenis en het dialogisch zelf</i>	
3.1 Wat zie jij gebeuren?	59
3.2 Wat betekent dit?	60
3.3 Meer dan één ik	64
3.4 In dialoog	67
3.5 In dialoog met jezelf	70

4	Opmerkzaam worden	71
	<i>Wat raakt jou?</i>	
4.1	Oriëntatie	71
4.2	Van nieuwsgierig naar opmerkzaam	74
4.3	Vensters openen: waarnemen en opmerkzaam worden	77
4.4	Opmerkzaam worden met voorbedachten rade	82
4.5	Markeren	88
4.6	Recording: vastleggen van je ervaringen	89
4.7	Preparing for action: voorbereiding op de volgende keer	91
5	Het eigen verhaal dat meespeelt	95
	<i>Narratief-biografisch leren</i>	
5.1	De rol van verhalen in ons leven	96
5.2	Jouw verhaal	99
5.3	Reflecteren met narratieven	100
5.4	Mens- en wereldbeelden	106
5.5	Waarden en jouw eigen taal	110
6	Je taak als leraar	113
	<i>Ervaringen in een veeleisend vak</i>	
6.1	Overrompelende praktijk	114
6.2	Een stevig kompas	118
6.3	Taken en rollen	122
6.4	Een morele ruimte	127
6.5	Vakmanschap	128
7	Denken	133
	<i>Snel of traag standpunten bevragen</i>	
7.1	Perspectieven op denken	134
7.2	Risico's om je bewust van te zijn	136
7.3	Verandering van je denken	139
7.4	Van denken naar handelen	145
8	Maken	149
	<i>Handelen met de mindset van een kunstenaar</i>	
8.1	Jij als kunstenaar	150
8.2	Creëren en scheppen	152
8.3	Inspireren als leraar	156
8.4	Impact maken	158
8.5	Agency	161
8.6	Scheppen vanuit jouw professionele identiteit	165

Deel II	168
Leren van, met en door anderen	169
9 Samen sterk!	171
<i>Samenwerken aan professionele identiteit en goed onderwijs</i>	
9.1 Leraarschap: een belangrijk en betekenisvol beroep dat veel (van je) vraagt	171
9.2 Jezelf – en waar je (voor) staat – leren kennen door de ogen van de ander	172
9.3 Samen staan jullie sterk(er)	175
9.4 Samen komen jullie verder	177
9.5 Delen van momenten waarin je werd geraakt	180
10 Waardoor word je geraakt?	189
<i>Over het leren van eigen ervaringen</i>	
10.1 Handelen in het moment	190
10.2 Intuïtief denken	193
10.3 Theoretisch denken	197
10.4 Reflectief denken	202
10.5 Samen betekenis leren geven	206
11 Multiperspectivisch kijken	211
<i>Het is maar hoe je het bekijkt</i>	
11.1 Perspectief	212
11.2 Jouw perspectief	214
11.3 Meerdere perspectieven	216
11.4 Wringende, schurende, botsende perspectieven	221
11.5 Werkelijk zien	224
12 De professional	227
<i>Over de professionaliteit van de leraar</i>	
12.1 De professional, dat ben jij	227
12.2 Professionaliteit onder druk	230
12.3 Professionele ruimte	232
12.4 Professional zijn	234
13 Waar sta ik voor?	237
<i>Wat moet ik doen?</i>	
13.1 Oriëntatie	237
13.2 Omdat het moet	238

13.3	Omdat je wilt	240
13.4	Wie heeft het voor het zeggen?	244
14	Onder elkaar	247
	<i>De school als ecosysteem</i>	
14.1	Oriëntatie	247
14.2	Waar zijn de vogels gebleven?	248
14.3	De school is een netwerk (niet alleen van mensen)	252
14.4	Hoe ben jij verbonden?	254
14.5	Ik in het ecosysteem school	257
15	Context doet ertoe	261
	<i>De invloed van context op leraar én leerling</i>	
15.1	Welke school past bij jou?	262
15.2	Van schoolcontext naar goed onderwijs	265
15.3	Jij, jouw team en jullie leerlingen	268
15.4	De leerlingen en hun leefomgeving	271
	Deel III	274
	Leren van en door de wereld	275
16	De maatschappij en jij	277
	<i>Hoe kies je je eigen koers?</i>	
16.1	Midden in de wereld staan	277
16.2	Jij als leraar in de wereld: wederzijdse beïnvloeding	278
16.3	Omgaan met maatschappelijke vraagstukken	279
16.4	De culturele context	282
16.5	Kansen voor iedereen	283
16.6	Democratisch bewustzijn	284
16.7	Je verhouden tot (digitale) informatiebronnen	289
17	De kracht van kennis uit wetenschap en praktijk	299
	<i>Kleur geven aan je onderwijs door kennisbronnen te benutten</i>	
17.1	Leraar worden: de rol van (verschillende) kennisbronnen	300
17.2	Perspectieven van een leraar en een onderwijswetenschapper	303
17.3	Het versterken van je professionele identiteit met behulp van kennisbronnen	306
17.4	Bronnen als sparringpartner: kennis benutten	313
17.5	Kennisbronnen die je als leraar laten groeien	318

18	Door kunst en cultuur stevig staan	321
	<i>Van kunst beleven naar handelen met kleur</i>	
18.1	Kunst en cultuur	321
18.2	De rol van kunst en cultuur in identiteitsleren	324
18.3	Onderzoekend bekijken en duiden van kunst	327
18.4	Leraren in de film	330
18.5	Beleven is creëren	334
19	Zingeving	337
	<i>Zin vinden in klas en beroep</i>	
19.1	Wat is de zin van zin?	338
19.2	Jij (en) je zin	340
19.3	Een zinvolle klas	343
19.4	Zinvol werk(en)	347
19.5	Zin in het leraarschap	350
20	Ligt de toekomst in je handen?	355
	<i>En: kun je er iets mee?</i>	
20.1	Oriëntatie	355
20.2	Een kennismaking verdiepen	356
20.3	Word je wie je bent?	357
20.4	Heb jij (nog ...) toekomstdromen?	360
20.5	De toekomst in handen	362
20.6	Wil je worden?	364
	Dankwoord	365
	Literatuurlijst	367
	Over de auteurs	384
	Index	385

Voorwoord

Beste lezer,

Je bent leraar.

Je wordt leraar.

Dat is niet niks.

Veel mensen reageren enthousiast en ook wel met een beetje bewondering als je vertelt dat je leraar wordt.

Ze vinden het knap werk als je dagelijks voor de klas staat. Ze prijzen je dat je het allemaal doet. Het is intensief. Het is complex. Het is van betekenis. Het is zinvol. Het is veeleisend. Het is hoogst verantwoordelijk.

In het onderwijs moet je wel ‘van goeden huize komen’. Je moet wereldwijd en misschien ook wel een beetje *streetwise* zijn. Je moet stevig op je benen staan. Je moet didactiek in de vingers hebben. Je moet pedagogische tact hebben (en engelengeduld). Je moet ‘ze uit je hand kunnen laten eten’. Je moet een teamspeler zijn. Je moet de kunst van het lezen verstaan. Lezen doe je op twee manieren: je mag best een beetje belezen zijn als leraar, maar bovenal moet je mensen (klein en groot) kunnen lezen. En je moet moed hebben. Je hebt immers de taak leerlingen mee te nemen in de rijke, ingewikkelde, veranderlijke wereld waarin we leven en je speelt een rol op de onzekere weg naar hun toekomst. Je bent als leraar een sleutelfiguur.

Dat vraagt dat je zelf goed weet wie jij bent als je als leraar voor de klas staat. Want als leraar ben je geen sleutelfiguur die zelf buitenspel blijft. Het is *all in*. In alles wat je als leraar doet, doe jij zelf mee. Je geeft kleur aan je onderwijs met alles wat je in je hebt. Daarom is het belangrijk dat je thuis bent in alle pedagogische en didactische inzichten en middelen die de leraar ter beschikking staan om goed onderwijs te geven. Maar ook: dat je je professionele identiteit kent. Daarmee bedoelen we hoe jij – met en vanuit je achtergrond en al je overtuigingen, waarden, kwaliteiten en voorkeuren – het vak van leraar uitvoert, handelt in relatie tot je leerlingen, ouders en leraren, en professional bent. Doordat je je eigen identiteit door en door kent, geef je bewust en actief een eigen kleur aan je onderwijs.

Als we als lerarenopleiders nieuwe leraren, studenten in de pabo, ontmoeten en begeleiden, realiseren we ons bij elke groep dat het daarom gaat. Weten hoe je kleur geeft aan goed onderwijs. Het is net zo goed voor jou als (toekomstig) leraar als voor de lerarenopleiders en

de praktijkbegeleiders die jou in de wereld van het onderwijs inleiden de taak om die eigen kleur te verstaan. Het is blijvend werk om die relatie tussen jouw professionele identiteit en het goede onderwijs, dat je dagelijks nastreeft, te begrijpen.

We hopen dat dit boek jou, je medestudenten en de lerarenopleiders die jou begeleiden handvatten en aanleidingen geeft om die meekleurende professionele identiteit samen te onderzoeken en zo een steeds scherper beeld te vormen van hoe jij verbonden bent met het onderwijs dat je geeft. We menen dat dit boek ook zeker van waarde blijft na je opleiding. Je professionele identiteit is blijvend werk. Het boek is daarom ook zeer geschikt om er als team mee te werken. De theorie en de oefeningen helpen om expliciet te maken wat de basis is van de professionele identiteit van iedereen in het team en vanuit welk eigen verhaal ieder teamlid dagelijks vormgeeft aan zijn of haar onderwijs en eigen ontwikkeling. Op die manier kun je daadwerkelijk samen het onderwijs maken.

Het boek is bewust zo geschreven dat je de hoofdstukken achtereenvolgens kunt lezen, maar ook je eigen volgorde kunt kiezen. Dat hebben we gedaan om je de ruimte te geven aan te sluiten bij vragen die je jezelf stelt in je klas, je schoolteam en je studiegroep op de pabo.

Neem vooral alle ruimte om de kleur die jij geeft te ontdekken en het boek te benutten op het pad dat jij volgt!

De auteurs van *Kleur geven aan goed onderwijs*

Inleiding

Welkom bij *Kleur geven aan goed onderwijs*. Het boek is verdeeld in drie delen: deel I Leren van jezelf en je ervaringen, deel II Leren van, met en door anderen en deel III Leren van en door (bronnen in) de wereld.

Hoofdstuk 1 is een basishoofdstuk. In dit hoofdstuk definiëren we het begrip (professionele) identiteit, lichten we het proces van identiteitsleren toe, werken we uit waarom het voor jou en je leerlingen belangrijk is om hieraan te werken en bespreken we hoe je je ontwikkeling op dit vlak vast kunt leggen. We laten ook zien wat we bedoelen met kleur geven aan goed onderwijs. Het begrip identiteit wordt in hoofdstuk 1 uitgewerkt met behulp van de ik-posities, het dialogisch zelf. Identiteitsontwikkeling wordt in deze benadering ondersteund door de ontwikkeling van een goede dialoog met jezelf. Door het gesprek dat je voert over je ervaringen in die verschillende ik-posities, is je identiteit voortdurend in ontwikkeling.

De professionele identiteit van een leraar zien wij vooral als een handelingsidentiteit. We gaan in het hele boek dan ook steeds uit van drie met elkaar verweven basisvragen:

1. Wie ben ik?
2. Wat moet ik doen?
3. Waarom doe ik dit?

De ontwikkeling van je professionele identiteit wordt in dit boek opgevat als een dialogisch proces waarbij deze drie vragen leidend zijn. Daarbij is het belangrijk je bewust te zijn van wat voor jou van waarde is, en wat dat vervolgens betekent voor je leraar-zijn, voor wat moet je doen om het goede te doen – voor jou en voor je leerlingen – en hoe je daarnaar handelt. Identiteitsleren heeft te maken met authenticiteit: trouw zijn aan jezelf en aan je eigen waarden en doelen. Iedere leraar brengt namelijk zijn of haar eigen persoonlijkheid, waarden en kwaliteiten mee in het onderwijs. Wat jij belangrijk vindt en waar je goed in bent, vormt jouw kleur. Door die bewust in te zetten en les te geven op een manier die bij jou past, geef je kleur aan goed onderwijs.

In het basishoofdstuk beschrijven we het reflectieproces dat aan het ontwikkelen van een sterke professionaliteit ten grondslag ligt. Dit proces bestaat uit drie stappen:

1. opmerkzaam worden op situaties waarin je wordt geraakt;
2. betekenis geven aan ervaringen door dialoog met jezelf en anderen; en
3. koppeling maken met je professionele handelen door de inzichten op een onderzoekende wijze in de praktijk te brengen.

De drie vragen en de drie stappen worden toegelicht in hoofdstuk 1 (respectievelijk in paragraaf 1.2 en 1.4) en keren regelmatig terug in het gehele boek.

Na het basishoofdstuk (hoofdstuk 1) volgt deel I van het boek: Leren van jezelf en je ervaringen. Dit deel omvat hoofdstuk 2 tot en met 8 en staat in het teken van onderzoeken wie je bent als leraar en wat je belangrijk vindt, door bewust stil te staan bij je eigen ervaringen en daarvan te leren. In dit deel ben jijzelf de rode draad.

Hierna volgt deel II: Leren van, met en door anderen. In dit deel vind je hoofdstuk 9 tot en met 15 en sta je stil bij de rol van anderen bij identiteitsleren. Door te leren van, met en door anderen ontdek je steeds scherper wie jij bent als leraar, waar je voor staat en hoe je in jouw praktijk betekenis kunt geven aan goed onderwijs. De rode draad in dit deel is ontmoeting – met (de perspectieven van) anderen, met de omgeving en daardoor ook met jezelf.

Tot slot volgt deel III: Leren van en door (bronnen in) de wereld. Dit laatste deel van het boek omvat hoofdstuk 16 tot en met 20 en gaat over het ontwikkelen van je professionele identiteit in verbinding met de wereld: via maatschappelijke ontwikkelingen, wetenschap en bronnen, kunst en cultuur en de mensen en organisaties waarmee je in contact staat.

In alle hoofdstukken zijn oefeningen opgenomen die je helpen na te denken over je identiteit en alles wat daarmee samenhangt. We stellen daarnaast drie manieren voor waaruit je op verschillende momenten kunt kiezen om je ontwikkeling op het vlak van professionele identiteit vast te leggen (zie paragraaf 1.4):

1. een verhaal;
2. een learner report; en
3. een A-H-oefening.

Door regelmatig – bijvoorbeeld na het lezen van een hoofdstuk of het uitvoeren van een oefening – je ervaringen en inzichten te beschrijven in een verhaal, een learner report of een A-H-oefening, wordt zichtbaar hoe jij je als (aanstaand) leraar ontwikkelt op het vlak van je professionele identiteit. Deze ontwikkeling laat zich niet toetsen zoals kennis of vaardigheden, omdat identiteit vooral te maken heeft met houding, overtuigingen en mindset. Door je ervaringen en inzichten op een van deze manieren te verwoorden, kun je je ontwikkeling expliciteren en onderzoeken in hoeverre het je lukt om te werken aan een sterke professionele identiteit.

Op boomstudent.nl vind je extra oefeningen, voorbeelduitwerkingen en links naar bronnen met aanvullende informatie.

Voor docenten is een handleiding beschikbaar.

Bij het schrijven van enkele hoofdstukken is OpenAI (2025a, 2025b) gebruikt voor het herstructureren, redigeren of herformuleren van tekstgedeelten.

Basishoofdstuk

De leraar die kleur geeft

1

Over professionele identiteit en waarom die ertoe doet

In dit eerste hoofdstuk van *Kleur geven aan goed onderwijs* leggen we de basis voor de manier waarop we in deze uitgave de professionele identiteit van de leraar benaderen. We leggen uit en we verantwoorden onze aanpak. In paragraaf 1.1 stellen we drie jonge leraren aan jullie voor: Jarit, Suzan en Josje. In een gesprek vertellen ze hoe ze hun professionele identiteit ontwikkelen en wat dit voor hen betekent. Via hen willen we laten zien wat een goed ontwikkelde identiteit voor jezelf als leraar, maar ook voor je leerlingen en je school in de praktijk kan betekenen. In paragraaf 1.2 gaan we dieper in op het concept identiteit. Identiteit en professionele identiteit zijn begrippen die je op verschillende manieren kunt uitleggen. We omschrijven wat wij eronder verstaan en motiveren onze keuzes. In paragraaf 1.3 wenden we ons tot jou als leraar: waarom is het van belang te werken aan je professionele identiteit? Wat brengt dat jou, en vooral: wat brengt dat jouw onderwijs? In paragraaf 1.4 verklaren en verantwoorden we onze methodiek waarmee we je willen ondersteunen bij het werken aan en versterken van je professionele identiteit.

1.1 Ik wil er onvoorwaardelijk kunnen zijn

‘O, er zijn elke dag zoveel kleine momentjes van hoe ik mijn onderwijs kleur geef. Ik heb dan ook heel veel verschillende passies.’ Aan het woord is Jarit. Als we met haar spreken, is ze vierdejaars student aan de pabo. ‘Mijn grootste vuurtje is het samenbrengen van kinderen van verschillende culturen, kinderen met verschillende geloven. Je hoeft er niet eens altijd veel voor te doen. Een vraag of een opmerking kan genoeg zijn om kinderen met elkaar in gesprek te brengen. Zoals vorige week naar aanleiding van het Suikerfeest. In mijn groep 3 gingen kinderen aan elkaar voordoen hoe ze bidden. En dan vraagt een meisje: “Is jouw God mijn Allah?” Dit is waarom ik het doe, kinderen samen brengen.’

We zitten aan tafel met drie vierdejaars studenten: Jarit, Suzan en Josje. Wat is dat eigenlijk, kleur geven aan je onderwijs? Hoe belangrijk is dat, en waarom? ‘Ik heb heel veel verschillend werk gedaan’, vertelt Josje. ‘Ik heb in de mode gewerkt als stylist, en in de horeca. Maar uit dat werk haalde ik geen zin, geen voldoening meer. Een schouderklopje van de chef of een bonus is voor mij niet genoeg. Werk heeft voor mij alleen zin als je iets voor anderen kunt betekenen, als je een ander daadwerkelijk hebt kunnen helpen.’ Josje vertelt over een kind in haar groep, een jongen die moeilijk contact kan maken. ‘Ik heb veel begeleidingsactiviteiten gedaan om hem te helpen. Dat vergt veel geduld, en een consequente pedagogische inzet. Als je dan merkt, als je dan ziet dat wat je doet en hoe je het doet resultaat heeft, dat hij zijn vinger opsteekt en gaat vertellen. Dat je ziet dat hij een drempel is overgekomen, en dingen doet en kan die hij eerder niet deed, dan geeft dat zoveel voldoening.’

Jouw kwaliteiten inzetten, dat wat bij jou past gebruiken om iets goeds te doen. De anderen knikken. Ja, zo zit dat, weet ook Suzan. Wat je belangrijk vindt in het leven en in je werk wordt

heel erg gevormd door je eigen ervaringen. ‘Mijn zoon heeft het niet gemakkelijk gehad op school. Eigenlijk werd er altijd negatief over hem gesproken. Tot hij bij een juf kwam, Jolanda, die van hem juist de positieve eigenschappen zag en deze ook benoemde. Ik heb gezien wat dat met hem deed, zowel die negativiteit als de positieve benadering. Het scheelt zo veel als mensen positief naar elkaar zijn. En niet steeds boos worden, niet steeds het negatieve zien.’ Suzan is er heel stellig over: ‘Dit is mijn kleur, en dit is ook de kleur die ik aan mijn onderwijs geef.’ Dat doet ze nu in het speciaal onderwijs. Daar voelt ze zich helemaal op haar plek. Ze vertelt over een gesprek onlangs met een ouder, een moeder van een jongen in haar groep ‘die tranen in haar ogen kreeg, want “je schrijft en vertelt zoveel mooie dingen over hem.” Oh, ja, hij is druk en kan zich vaak moeilijk concentreren, maar ik zie vooral een lief en empathisch kind. Hij weet ook veel. Van de week ging het over het sterrenstelsel, daar weet hij alles van. Ik zie een kind dat heel veel aan de wereld kan geven. Dat heb ik zijn moeder verteld, en daar werd ze zo gelukkig van. Dat is dan ook voor mij een kippenvelmoment.’

Daar doe je het voor. In je leven heb je geleerd wat bij jou past, wat voor jou vooral van waarde is, waar jij goed in bent. Zeker, er zijn veel waarden en ze zijn allemaal waardevol: creativiteit, oprechtheid, saamhorigheid. De belangrijkste kiezen is heel moeilijk – en eigenlijk kan dat ook niet, er is er niet een de belangrijkste. Er zijn wel waarden die jij door ervaringen in jouw leven sterker waardeert. Zeker, er zijn veel dingen die je goed moet kunnen in het onderwijs: didactiek, opvoeden, communiceren. Er is er niet een de belangrijkste. Er zijn wel dingen die jij door jouw eigenschappen en ervaringen beter kunt. Van deze waarden en deze dingen zeggen we: dát is jouw kleur. Kleur dáár je onderwijs mee. Je blijft zo dicht bij wie je bent en waar je voor staat. Je ontwikkelt een sterke professionele identiteit. Dat is goed voor de kinderen die aan je zijn toevertrouwd. En dat is ook goed voor jou: je geeft voor jezelf zin aan (je) leraar-zijn.

‘Wat voor mij van waarde is, heb ik vooral als kind heel sterk ervaren’, vertelt Jarit. ‘Ik kom uit een gelovige familie, en ik zat op een heel multiculturele school. Daar werd heel veel gedaan aan uitwisseling en gesprek: wat is jouw perspectief, wat is mijn perspectief en wat zijn de overeenkomsten? Wat we ook deden: samen elkaars feesten vieren. Ik heb daar zoveel van geleerd. En dan bedoel ik vooral hoe geweldig het is om saamhorigheid te ervaren, ook als je uit verschillende culturen komt. Saamhorigheid is daarom een kernwaarde in mijn leven geworden en dat wil ik ook aan mijn kinderen op school doorgeven.’

‘Zo is dat ook voor mij’, beaamt Josje. ‘Ik heb er nare ervaringen mee als mensen over elkaar praten: weet je dit van die, en heb je dat al gehoord. Daar kan ik zo slecht tegen. En als er in een team dan ook nog mensen zijn die anderen wel even zullen vertellen hoe het hoort, word ik helemaal giftig. Daarom draag ik steeds uit: “Kijk elkaar aan, praat met elkaar, luister.” Dat doe ik zowel naar de kinderen als naar collega’s.’ Daar voegt ze wel meteen aan toe: ‘Ik moet daar nog wel in groeien. Ik wil heel erg een teamspeler zijn, maar daar moet ik me nog verder in ontwikkelen. Dat is ook zo met de natuur. Ik ben heel erg een natuurmens. Daar kan ik nu nog niet zoveel mee in school, maar ik wil dat wel.’ Even is ze stil, even moet ze nadenken: ‘Weet je wat het is: als je je waarden en wat je kunt met elkaar in overeenstemming kunt brengen, daar word je completer van als leraar. Je waarden goed kunnen invullen, dat geeft betekenis aan je werk.’

Professionele identiteit is niet iets wat er is en dan zo blijft. De positiviteit die voor Suzan zo belangrijk is en die haar houding karakteriseert, ‘moet ik nog wel veel beter leren toepassen. Ik ben nu bezig met feedback geven. Ik zie dat als je dat op een bepaalde manier doet, dat het dan veel positiever, veel opbouwender kan werken voor kinderen. Dat is een vaardigheid, die wil ik me helemaal eigen maken. Dan wordt dat ook een onderdeel van mezelf.’

‘Ik wil alle kinderen evenveel aandacht geven en er onvoorwaardelijk voor ze kunnen zijn’, vult Jarit aan. ‘Dat is waarin ik wil groeien. Bij mij in de buurt woont een jongen, die zit in de bovenbouw bij ons op school. Hij heeft nogal eens woedeaanvallen en dan gaat hij met spullen gooien. Ik zag hem laatst huilend bij de bushalte staan. En ook al is het niet mijn leerling, hij zit wel bij ons op school. Daarom wil ik er voor hem zijn. Maakt me niet uit wat jij vandaag op school hebt gedaan. Als ik jou na schooltijd huilend tegenkom, dan ben ik er voor je.’ Moet dat? ‘Dat moet van mezelf, het is mijn overtuiging. Daarom!’

1.2 De professionele identiteit van de leraar

Kleur geven aan je onderwijs gaat over je professionele identiteit, maar wat betekent identiteit eigenlijk? Hoe ontwikkel je die? Welke inzichten zijn belangrijk voor ons leraren?

Identiteit

Wie ben jij? Dat is geen vraag die zich gemakkelijk laat beantwoorden. Je identiteit omvat zoveel verschillende kanten en lagen, dat het moeilijk is een eenduidig antwoord te geven op die vraag. Identiteit wordt als begrip op heel veel manieren gebruikt, en we hebben allemaal wel een idee over wat het inhoudt. Maar als je dóór zou vragen, zou blijken hoe ingewikkeld het is om identiteit goed te omschrijven.

Met het begrip identiteit verwijzen we vaak naar het zelfbeeld van een persoon, naar de diepgewortelde overtuigingen, waarden, persoonlijke eigenschappen en interesses. Door het gebruik van het woord zelfbeeld lijken we te willen zeggen dat het erom gaat hoe iemand zichzelf ziet en begrijpt, ongeacht wat anderen daarvan denken. Kan dat wel, kun je jezelf omschrijven zonder dat daarin doorklinkt hoe anderen jou zien? Wie je bent, komt tot uitdrukking in wat je voelt, hoe je denkt, wat je doet. Anderen herkennen jou daarin. Ze kennen aan jou bepaalde eigenschappen toe. Of je het leuk vindt of niet, dat speelt mede een rol in hoe je jezelf ziet. Soms zoek je dat ook op. Het is meestal heel prettig in een ander iets te ontdekken dat overeenkomt met iets van jou. Dat sterkt je in je overtuiging, of in die eigenschap. En als dat een eigenschap van een groep is, zijn we geneigd een deel van onze persoonlijke identiteit te verbinden met een groepsidentiteit, bijvoorbeeld katholiek zijn, of homo, of leraar.

En dan is er nóg een vraag: blijf je dezelfde als wie je was? Ja, je bent nog steeds dezelfde! Maar nee, je hebt niet meer dezelfde identiteit als een paar jaar geleden. Je bent en blijft dezelfde persoon en tegelijk verandert je identiteit voortdurend.

De Vlaamse psycholoog Paul Verhaeghe schrijft dat identiteit meer te maken heeft met ‘worden’, dan met ‘zijn’ (2012). Volgens Verhaeghe is er bij identiteit niet zoiets als een diep verborgen en onveranderlijke kern. Hij meent dat identiteit steeds het tijdelijke resultaat is van de

wisselwerking tussen het ik en de ander. Die wisselwerking heeft volgens hem twee gedaanten: identificatie en separatie. In de ander zien we vaak een voorbeeld, om na te bootsen, om na te streven: 'Wat heb jij toch een geduld', 'Wat kun je toch goed vertellen'. We nemen in allerlei vormen boodschappen van de ander waar en proberen ons met die ander te identificeren. Tegelijk nemen we afstand van de ander, willen we onze eigen eigenheid ontwikkelen en daarin zetten we ons juist af tegen de ander (separatie). 'Nee, ik wil niet' en 'Dat maak ik zelf wel uit' zijn uitspraken die je niet alleen maar in de puberteit hoort. Daar zit trouwens iets paradoxaals in, schrijft Verhaeghe: terwijl je afstand neemt van een voorbeeld dichtbij (de ouder, je leraar), ga je in de wereld op zoek naar alternatieve invullingen van het ik, naar andere voorbeelden van identificatie.

Is identiteitsontwikkeling dan alleen of vooral een interactieproces met de omgeving van het ik? Ontwikkelt je identiteit zich vooral onder invloed van *nurture* en niet of nauwelijks vanwege je *nature*? Nog niet zo lang geleden hoorde je heel veel de opvatting dat ons ik voornamelijk besloten ligt in onze genen en dat het vooral ons brein is dat uitmaakt wie we zijn (zie bijvoorbeeld Swaab, 2010). In de freudiaanse traditie in de psychologie is altijd veel belang gehecht aan de rol, de invloed van het lichaam, met name aan temperament en driften. Overigens wel altijd in interactie met de omgeving. Nu we weten dat hersenstructuren plastisch zijn en veranderen onder invloed van ervaringen, kan de rol van de omgeving moeilijk overschat worden. Anderen klinken altijd door in de manier waarop we naar onszelf kijken, in ons zelfbeeld. Kenmerken als zelfvertrouwen, zelfwaardering en zelfrespect kunnen we, volgens Verhaeghe, in hun oorsprong beter begrijpen als 'ander-vertrouwen', 'ander-waardering' en 'ander-respect'. De mate waarin de ander ons vertrouwt, waardeert en respecteert, weerspiegelt zich in ons zelfvertrouwen, onze zelfwaardering en ons zelfrespect. Dat is vervolgens bepalend voor de manier waarop we ons tegenover anderen verhouden (2012, p. 29).

En dan is er de cultuur waarin we opgroeien. Elke cultuur is in haar gewoonten en gebruiken, in waarden en normen, ideologisch gekleurd. Dat betekent dat het wereldbeeld en de levensbeschouwing van de cultuur waar we deel van uitmaken, doorklinken in onze identiteit. De cultuur houdt ons steeds de spiegel voor: waarmee we ons identificeren of waar we ons tegen afzetten, schrijft Verhaeghe (2012). Je identiteit bestaat daarom ook uit een min of meer samenhangend geheel van waarden en normen die teruggaan op de door de groep gedeelde opvattingen en ideologie. Emotiepsychologen leren ons dat de invloed van de cultuur nog veel dieper gaat. Niet alleen wat je denkt, ook wat je voelt wordt gevormd door de cultuur waarin je opgroeit (Mesquita, 2024). Je identiteit bevindt zich dus volgens Verhaeghe in een voortdurend spanningsveld tussen samenvallen met en afstand nemen van de ander en van de cultuur waarvan je deel uitmaakt.

De Nijmeegse psycholoog Hubert Hermans gaat nog een stap verder: de ander bevindt zich in jou (Hermans & Bartels, 2020). We staan in talloze relaties tot de ander. Die relaties kunnen we meer of minder formeel benoemen, zoals dochter, broer, vriend, leerling, leidinggevende, maar we verwijzen ook vaak naar de aard van een relatie: ik help hem of haar, ik heb een conflict met een ander. In al deze relaties positioneer je jezelf. Je positioneert jezelf ten opzichte van de